مدیریت شهری
شماره ۴۴ پاییز ۹۵
No.44 Automn 2016
۲۵۳-۲۷۸
زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۲/۴ زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۹/۱۶

بررسی جایگاه و نقش مشارکت کودکان در طراحی و برنامه ریزی شهرها با تاکید بر روانشناسی محیط کودکانه

نفیسه گلستانی * – پژوهشگر دوره دکتری معماری،گروه هنر و معماری، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران.
محسن کمالی– کارشناسی ارشد معماری،گروه معماری، پردیس علوم تحقیقات فارس، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران.
محبوبه روشن – باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.

چکیده
ایجاد یک فضای شهری برای رفاه کودکان مستلزم توجه به تنوع موضوعات برنامه‌ریزی و طراحی شهر است. یک فضای هدایت شده نشان می‌دهد که چگونه با بازطراحی شاخصها و بکارگیری صحیح آنها می‌توان فضاهای شهری دوستدار کودک ایجاد نمود. فضاهای هدایت شده می‌توانند در مسیری طراحی شوند که موانع دسترسی مستقل کودکان را کاهش دهند و این در راستای برنامه ریزی برای ایجاد شهردوستدارکودک است. در این میان توجه به مشارکت کودکان در فرایند طراحی و برنامه‌ریزی شهرها از مهمترین موضوعات در زمینه شهرهای دوستدار کودک است که موضوع مقاله حاضر را تشکیل داده است. در ضمن بررسی ابعاد روان شناختی محیط کودکانه در قالب نگاهی به روانشناسی محیطی نیز مورد نظر بوده است. روش تحقیق مقاله «توصیفی- تحلیلی» و روش «فراتحلیل» است که از پیمایش محیطی و مشارکتی کودکان برای ارائه الگوی مشارکت و بسترسازی برای آن استفاده کرده است. بدین منظور با استفاده از روش تحلیلی- توصیفی، ارائه تعاریفی در باب مشخصات شهرهای دوستدار کودک و مشارکت کودکان در امور شهری، با توجه به روند مشارکت کودکان در پروژه های شهری، راهکارهایی جهت ارتقاء مشارکت کودکان و نوجوانان در شکل گیری فضاهای شهری ارائه شده است.
واژگان کلیدی: شهر دوستدار کودک، مشارکت، الگوهای مشارکتی، برنامه ریزی شهری

A Study of the Involvement of Children in design and urban planning; whit emphasis on children's psycology

Abstract
Create an urban space for children's welfare requires attention to a variety of planning and design of the city. A guide shows how to redesign the parameters and correct use of child friendly spaces can be created. Guided spaces can be designed in a way that children reduce barriers to independent access. And this is in line with a plan to make the city ideal for children. The participation of children in the planning and urban planning is the most important topics in the field of child-friendly cities. The subject of the present article is formed. Research methodology is descriptive - analytical and meta-analysis method that uses environmental scanning and participation of children and paving the way for its participation model has to offer. For this purpose, using the analytical method - descriptions, definitions of the characteristics child friendly cities and the participation of children in urban affairs with regard to the involvement of children in urban projects, strategies to promote the participation of children and adolescents in the formation of urban spaces provided.
Keywords: child friendly city partnership, the coopera-

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۷۷۱۳۲۳۴۱ ، رایانامه: n.golestani668@yahoo.co.uk

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

مقدمه

«مکان‌دوستی» مفهومی است که در آن دو مفهوم «کودک» و «مکان» از دو جنبه «کاربردی» و «پدیدارشناسی» قابل تأمل است. از لحاظ کاربردی، «محیط دوستدار کودک» به کودک امکان می‌دهد تا «پتانسیل‌ها و قابلیت‌های مکان» را محقق سازد و از جنبه پدیدارشناسی این تعاملات به واسطه کاربرد روزانه به کودک امکان می‌دهد تا «احساسات و عواطفش را در مورد مکان بسط داده» و نقش جدید برای مکان و خود، به واسطه کاربرد مکرر و تحقق قابلیت‌های مکان تصور نماید[1]. دین مبین اسلام نیز به کودکان و حقوق آنان توجهی ویژه داشته است[2]. از سویی دیگر، در شهرهای امروز مسئولان و شهرسازان ایجاد تسهیلات و مناسب سازی محیط را برای این گروه از شهروندان نادیده گرفته‌اند، کودکان از نظر «جسمی»- به خاطر کوچک بودن در مقایسه با یک فرد بزرگسال- و هم از نظر «روحی»- به خاطر عدم آگاهی و شناخت نسبت به خطرات موجود در محیط- آسیب پذیرتر هستند. مناسب سازی محیط برای کودکان، نشانگر احساس مسئولیت جامعه نسبت به آنهاست و موجب آموزش و مسئولیت پذیری در کودک و نوجوان می شود. ایجاد محیطی مناسب برای کودکان هزینه چندانی را دربرنمی گیرد و تنها نیاز به آگاهی، توجه و احساس مسئولیت در مسئولان و متخصصان دارد. علاوه بر این باید گفت که؛ مشارکت حق بنیادی شهروندی است و موجب رشد قابلیت های اجتماعی کودکان و نوجوانان می گردد. استفاده از سیاست‌های دوستدار کودکان و جوانان ابزار مؤثری برای تحقق نیازهای متغیر اجتماعات شهری است. آن دسته از دولت های محلی که از سیاست‌های دوستدار کودکان و جوانان استفاده و درخصوص آن‌ها تحقیق می‌نمایند و در واقع بر روی سلامت و پایداری بلندمدت شهرهای خود سرمایه گذاری می کنند. پژوهش‌ها نشان می‌دهند زمانی که نهادها و دولت‌های محلی از مشارکت فعال و کامل جوانان در توسعه شهرها حمایت می‌کنند، عملاً ارتقای کل جامعه را تضمین می‌نمایند. واقعیت این است که مدت زیادی نیست که شهروندی کودکان در مقیاس جهانی جدی گرفته می شود. در پی نشست جهانی کودک در سال ۱۹۹۱، مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۲ جلسه ویژه ای برپاداشت که طی آن به کشورهای مختلف جهان توصیه شد نسبت به تهیه و ارائه طرح های ملی با هدف بهبود وضعیت کودکان

۱.هرچند مکان‌های دوستدار کودک یک ضرورت مطلق برای رشد کودکانمان نیستند، ولی به عنوان یک مزیت اصلی منجر به سلامتی فیزیکی و روانی آنها می‌شود. شاید به این دلیل است که یکی از مؤلفه‌های توسعه پایدار را نیز کسب تجارب زندگی توسط خود کودکان از طریق مشارکت فعالشان در محیط می‌دانند که این مشارکت با علم به حساسیت منحصر به فرد محیطی کودکان بر مبنای درک و ارزیابی کودکان در محیط پیرامون- اجتماعی، فیزیکی، فرهنگی و روان‌شناختی - است. از جمله حقوق کودکان، حفظ بهترین منافع آنها در تمامی جوانب حیات است و مکان دوستدار کودک این حق را در آنها ارتقاء می‌بخشد.

۲. اسلام، بیش از مکتب‌های دیگر، برای کودکان ـ این گروه آسیب‌پذیر جامعه - حقوق قائل شده است، زیرا با رعایت این حقوق، آینده کشور با وجود انسان‌های شایسته، تضمین خواهد شد. در کنوانسیون حقوق کودک، بیشترین مسئولیت در رعایت حقوق کودک بر دوش والدین نهاده شده است، چنان‌که در ماده ۱۸ کشورهای طرف کنوانسیون متعهد شده‌اند: «بیشترین تلاش خود را برای تضمین به رسمیت شناختن این اصل که پدر و مادر کودک، مسئولیت مشترکی در زمینه رشد و پیشرفت کودک دارند، به عمل آورند. والدین یا قیم قانونی، مسئولیت عمده را در رشد و پیشرفت کودک به عهده دارند و اساسی‌ترین مسئله آنان، (حفظ) منافع عالیه کودک است. در آموزه‌های آسمانی اسلام نیز بیشترین مسئولیت در قبال کودک، بر دوش والدین است که به آن «حق الوَلَدِ عَلَی الوالِد» می‌گویند؛ زیرا کودک، برکت خانه و نعمت و حسنه‌ای است که خداوند به پدر و مادر ارزانی کرده است. ازاین‌رو، قدر و جایگاه آن را باید بدانیم و به وظایف خود در برخورد با این نعمت الهی عمل کنیم در غیر این صورت، عاق فرزندان خواهیم بود.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

توجـه کننـد. از طـرف دیگـر علی‌رغـم تفاوتهـای اقتصادی موجـود، بـا بهره‌گیـری از ویژگـی مذکـور - اخـلاق مشـارکتی- طراحـی و برنامه‌ریـزی شـهری می‌بایسـت در کنـار کارکردهای سـایر نهادهای مدنی همچـون خانواده، مدرسـه، مراکـز فرهنگـی و امنیتی، بهداشـتی، اقتصادی همـگام شـده و فضاهـای محلـه، ناحیـه، منطقـه و مکان‌هـای عمومـی شـهری را بـرای حضـور و تحـرک کودکـان شـهر، ایمنـی بخشـد[۳]. دـر واقـع طراحان شـهری با حضور و مشـارکت شـهروندان از جملـه کودکـان و نوجوانـان، موظـف بـه ایجـاد فضا و مـکان و محیطـی شایسـته هماننـد شـهر دوسـتدار کودکـ یـا شـهر کودکـ پسـند هسـتند تـا آسـیب هـای فرهنگـی کاهـش یابد. دـر ایـن مقاله بـه مفهوم «شـهرهای دوسـتدار کودکـ» و ایجـاد فرایندهـای مشـارکت کودکـان دـر فراینـد برنامه‌ریـزی شـهری و طراحـی آن پرداختـه می‌شـود.

شهر دوستدار کودک

هدـف از رهیافـت «شـهر دوسـتدار کودکـ» و یـا طراحـی شـهر بـرای کودک، ضمانـت حقـوق کودکان دـر زمینه‌های مختلف شـهری می‌باشـد. امـروزه بیش از یک سـوم جمعیت جهان زیر هجده سـال سـن دارند و این گروه بخش مهمی از جمعیت شـهری را تشـکیل می‌دهنـد. ایـن در حالی اسـت که این گـروه اجتماعی دـر برنامـه ریزی‌هـای شـهری از سـوی تصمیم گیران و مدیـران شـهری نادیـده گرفته می‌شـوند. امـروزه در محیط‌هـای شـهری ایجـاد محیطـی که مـورد رضایت کودکـان باشـد و بـرای آنـان دـارای مطلوبیـت باشـد، مـورد توجه برنامه‌ریزان شـهری قرار گرفتـه و از این رو ضـرورت دـارد تا با بررسـی ادبیـات مربوطه، شـاخص هـای مهم شـهر دوسـتدار کودکـ مـورد ارزیابـی قرار گیـرد تـا ضمـن مشخص‌شـدن نحـوه تاثیـرات و وضعیـت آنـان، بـه بازطراحـی شـاخص‌های شـهر دوسـتدار کودکـ پرداخته شـود. با توجه بـه تفاوتهای فرهنگـی و محیطـی شـهرهای ایران با دیگر شـهرهای جهـان بایسـتی شـاخص‌های دوسـتدار کودکـ بایـد بـرای مطالعـه بومی سـازی شـود.

اعلامیـه جهانی حقـوق کودک در ماده یـک کودک را کسـی می‌داند که کمتر از ۱۸ سـال سـن داشته باشد (پیام یونسـکو، ۱۳۷۱، ص ۴۰). شـهر دوستدار کودک محیطـی اسـت که دـر آن کودکان خواسـته‌های خود را بیـان کردـه و بر مسـائل مربوط به خودشـان بتوانند تاثیرگـذار باشـند (Smith, ۲۰۰۸). ایجـاد یک محیط مسـاعد بـرای کودکـان مسـتلزم طراحـی یـک شـهر اسـت که بطور فیزیکـی احتیاجات توسـعه‌ای کودکان را رفـع نمایـد و ایـن مسـتلزم شـناخت و بـاز طراحـی شـاخص‌های موثـر بـر شـهر دوسـتدار کودکـ اسـت؛ شـهر دوسـتدار کودکـ، سیسـتمی از مدیریـت محلی خـوب اسـت که دـر آن نظام محلـی متعهد بـه اجرای حقـوق کودکـان و نوجوانـان باشـد. دـر این شـهرهای مدیـران تضمیـن می‌نماینـد کـه کودکـان را دـر اولویـت قـرار دادـه و آنها را دـر فرآیند تصمیم‌سـازی درگیـر نماینـد. سیاسـت‌ها، فرآیندها و سـایر روندهای برنامه‌ریـزی شـهری یـک رویکـرد عمومـی محسـوب می‌شـود. دـر ایـن رویکـرد، طیـف گسـترده ای از احتیاجـات شـهروندی مدنظـر قـرار می‌گیرد. بسـیاری از گروه‌هـای آسـیب‌پذیر اجتماعـی مثـل کودکـان، جوانـان یـا افـراد سـالخورده احتیاجـات خاصـی دارند کـه بایـد دـر خـط مشـی برنامه‌ریـزی بطـور مناسـب لحـاظ گردـد؛ دـر حالی کـه شـهر دوسـتدار کودکـ، بخشـی از ادبیـات شهرسـازی دـر سـالهای اخیـر را

۳.از بعـد فرهنگـی، خلـق معنای دوسـتی کودک با مـکان صرفاً در مشـابهت‌های ادراکی، فیزیکی یا اجتماعی مکان‌ها نیسـت، بلکه در حالـت ایدـه‌آل مبتنـی بر تجربـه کودک و تصـورات و طرحواره‌های مشـترک کودک از لحاظ فرهنگی با مکان اسـت. اینکـه کودکان با برخـی محیط‌هـا قریـن و عجین هسـتند، اشـاره به برخی قابلیت‌هـای ذاتی محیط‌هـا دارند که به ارضـای برخی نیازها و خواسـته‌های کلیدـی کودکـان نیـز منجـر می‌شـود. معنای هویـت نیز زاییدـهٔ هـزاران واکنش شـخصی در مقابل هـزاران نـوع از جنبه‌هـای نفوذی محیـط اسـت. هنگامـی کـه خواسـته‌ها و تمایـلات و محرک‌های یک کودـک با قوای محیطـی‌اش ارتبـاط پیدا می‌کند، هویـت وی به منصـهٔ ظهـور می‌رسـد. لذا معنای هویـت را نیز می‌توان شـائبه‌ای از عرصه‌های پرورشـی دانسـت.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

جدول ۱. گروه سنی کودکان، فعالیتها و بازی های مطلوب- که در شهر دوستدار کودک- باید لحاظ شود؛ ماخذ: نگارندگان.

گروه سنی	فعالیت های مربوط به صدا	فعالیت های بدنی	فعالیت های هنری	بازی های داخل یا خارج از خانه و بازدید
۳-۵ سالگی			تهیه آلبوم و جمع آوری تمبر، سکه و استفاه از آلات موسیقی	جمع آوری گونه های برگ و ایجاد دفتر گل برای کودک که بتواند کارهای بزرگسالان را تقلید کند
۵-۷ سالگی	آوازخوانی، قصه خوانی، سرود خوانی	بازی های پر جنب و جوش مثل گرگم به هوا در گروه های کوچک	نقاشی روی مدل و اجرای نمایشنامه های ساده	نگهداری از گل و گیاهان و حیوانات اهلی، عروسک بازی و بردن کودکان به سینما و موزه
۷-۹ سالگی		بازی های پر جنب و جوش در گروههای بزرگتر	نقاشی با موضوعات آزاد و تجسمی، آموزش خط، کاردستی با کاغذ و قیچی یا نجاری با ابزار ساده و اجرای نمایشنامه	بازدید و گردش علمی و تفریحی در طبیعت و بازدید از آسمان نما. موزه و سینما، نگهداری گل و حیوانات اهلی
۹-۱۱ سالگی		بازی های پر جنب و جوش، مثل فوتبال و وسطی	کارهای دستی ظریف تر از نقاشی انتزاعی، اجرای نمایشنامه	بازدید از سینما و تئاتر و گردش علمی و مطالعه روی گیاهان و حشرات

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۴ پاییز ۹۵
No.44 Automn 2016

به خود اختصاص داده است. پرداختن به اصول و معیارهای شهر دوستدار کودک نیازمند پژوهش و بومی سازی شاخص های آن می باشد. این در حالی است که امروزه کودکان به عنوان یک گروه اجتماعی آسیب پذیر در برنامه ریزی و سیاست گذاری برای شهرها مورد توجه قرار نمی گیرند و یا حتی می توان گفت به دست فراموشی سپرده می شوند. در جدول شماره ۱ گروه های سنی و فعالیتهای مربوط به هر گروه سنی که بایستی در طراحی و طرح ریزی بازی های کودکانه موردتوجه قرار گیرد، مورد اشاره قرار گرفته است:

مشارکت کودک و برنامه ریزی شهری

طراحان شهری و برنامه ریزان علاوه بر توجه به مواردی مثل ارزش کاربری زمین باید به ارزشهای احساسی، عاطفی و روانی افراد بویژه گروه های خاص مانند کودکان نیز توجه کنند. پژوهشها نشان می دهد که جوانان و کودکان در قرن گذشته به طور چشمگیری از لذتها و بهره مندی از محله های خود محروم بوده اند. تحقیقات «گستر» در سال ۱۹۹۹ مشخص کرد که در مورد استفاده کودکان از فضاهای شهری روی بزرگسالانی که در فاصله سالهای ۱۹۱۵ تا ۱۹۷۶ که در یکی از محله های شهر نیویورک رشد کرده بودند، افزایش

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

جدول ۲. ابعاد مرتبط با شهر دوستدار کودک و محققین؛ ماخذ: نگارنده بر اساس یافته های تحقیق.

ابعاد مرتبط با شهر دوستدار کودک	محققین
استقلال و تحرک	(2006 Freeman), (2000 ,264 p) O'Brien et al, (2007) Malone, (2006 ,121 p) Tranter
ایمنی و امنیت	(2000 Harden; 2007 Leonard), (2004) Davis and Jones, (2006 Jenkins, 2006 Valentine & Roe)
دسترسی	(1996 Moore; 1997 Valentine), (Sandford Group, 1997), 2002,Hart ;2008 ,Gill;2001,Tranter and pawson;1991,Gaster
تعاملات اجتماعی	(1996 ,UNCHS), 2002,Chawla, (2001 ,Heywood).

موانـع تحمیلـی از طـرف والدیـن، کاهش دـر کمیت و کیفیـت اماکـن مـورد اسـتفاده کودـکان و افزایش در تعداـد محدودیـت های محیطی را نشـان می داد. برای بسـیاری از برنامه ریـزان، معمـاران و مقامـات دولتـی، کودـکان بـه ندـرت بـه عنوان گـروه دـارای حقـوق به حسـاب مـی آینـد بنابرایـن به هنـگام تضـاد منافع در فضـای عمومی، بـه ندرت اولویـت به نیازهـا و تمایلات کودـکان دادـه می شـود. همیـن امر موجـب جدایی و محرومیت کودکان از فضاهای عمومی شـده است. یک مطالعـه بزرگ شـدن شـهرها اثباتـی بر این مدعاسـت، کـه نتایج آن نشـان-دهنده احسـاس بیگانگی کودکان بـا محیطهـای اطرافشـان اسـت (Frank, ۲۰۰۶, p: ۱۳۵).

ایجـاد یک فضای شـهری بـرای رفاه کودکان مسـتلزم توجـه به تنـوع موضوعـات برنامه ریزی و طراحی شـهر اسـت.یک فضای هدایت شـده نشـان می دهـد، چگونه بـا بازطراحـی شـاخص ها و به کارگیـری صحیـح آنهـا می تـوان فضاهـای شـهری دوسـتدار کودـک ایجـاد نمـود. فضاهـای هدایـت شـده می تواننـد در مسـیری طراحـی شـوند کـه موانع دسترسـی مسـتقل کودکان کاهـش دهنـد و ایـن دـر راسـتای برنامـه ریـزی برای ایجـاد شـهر دوسـتدارکودک اسـت، می توانـد شـهر را بـه شـهری تبدیـل کنـد کـه بـرای سـایر گروه های اجتماعـی نیـز مناسـبتر باشـد. مهمتریـن اقدامـات در زمینـه شـهر دوسـتدار کودـک دـر ایـران را می تـوان دـر شـهر بـم دانسـت. پـس از زلزلـه سـال ۱۳۸۲ دـر بم، سـازمان یونیسـف با همـکاری دیگر نهادهـا، پروژه شـهر دوسـتار کودـک را بـا هدـف مشـارکت جمعـی بچه هـا تعریـف و آن را هدف گـذاری نمودنـد. عمدـه اهداـف دـر این رابطه «تقویت مشـارکت کودکان» بود: بایـد بـه بچه هـا فرصـت داد تـا دربـاره محیـط اطراف تصمیم گیـری کننـد. ایـن موضـوع نباید بعـد از اینکه تصمیـم گرفته شـد صورت بگیـرد، بلکه بایـد در حین تصمیم گیـری بچه هـا را دخالت داد. عوامـل تاثیرگذار بـر آن عبـارت بودند از:

۱. **«بـالا بـردن آگاهـی اجتماعـی»**: بـرای تقویت احتـرام بـه حقـوق بچه هـا بایـد جامعـه را آگاه کـرد. تمـام سـطوح مختلف اجتماع بایسـتی نسـبت بـه این موضـوع آگاهـی یابد.

۲. **«توجـه به نیازهای بومـی»**: در ایـن طرحها باید بـه نیازهـای خاص بچه هـا، خانواده هـا و اجتماع توجه کرد.

۳. **«توسـعه اسـتراتژیهای شـهری برای بچه ها»**: دولـت و بخشـهای قانونگـذار بایـد به نیازهای شـهری بچه هـا مانند تأمیـن ایمنی، و دوری از خشـونت توجه خاصی داشـته باشد.

۴. **«بودجه هـای سـازمانی بچه ها»**: دخیـل کردن افـراد و نهادهایـی کـه مـی تواننـد دـر تأمیـن بودجـه طرحهـا را یاری برسـانند.

۵. **«تقویت مشـارکت»**: بالابردـن انگیزه های تمامی

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

گروههای ذینفع در بالابردن و تقویت مشارکت همه .

۶. «**ظرفیت سازی**»: بالابردن امکانات و توانایی ها و توسعه بالقوه ظرفیتها برای نسلهای آتی بالا بردن دانش و آگاهی، کمک به معنادار نمودن روشهای مشارکت (کاملنیا و حقیر، ۱۳۸۸).

دو دلیل عمده برای مطرح کردن موضوع شهر دوستدار کودک عبارتند از:

۱. اول اینکه کودکان نیازهای خاص و متفاوتی دارند و در عین حال از گروههای سنی دیگر نیز حساس‌تر هستند و

۲. دلیل دوم، نیازهای مشترکی است که کودکان جامعه دارند.

«برایان» معتقد است، برای ایجاد شهرهای دوستدار کودکان باید گام‌های لازم برای افزایش کیفیت زندگی کودکان و کاهش اختلافات بین کودکان و بزرگسالان در استفاده از شهر برداشته شود. اساساً هدف شهر دوستدار کودک برآوردن حقوق تمام کودکان شهر است تا بتوانند در تصمیمات شهرشان تاثیر گذار باشند، نظرات خود را در مورد شهر مطلوبشان بیان کنند، به راحتی بتوانند در مسیرهای پیاده-روی شهری قدم بزنند، با همسالان خود با آسودگی بازی کنند، در مسائل اجتماعی و فرهنگی مشارکت نمایند، با سایر شهروندان از لحاظ دسترسی به خدمات از برابری برخوردار باشند (Reggie, ۲۰۰۲, p:۴۸).

سیاستهای کلی در برنامه ریزی شهر برای کودک عبارت است از:

۱. «**ایجاد مکان‌هایی برای فعالیت آزاد کودکان**»:یکی از راهکارهای موفق در بحث تعامل کودکان با فضاهای باز شهر، ایجاد مکان‌هایی جذاب برای کودکان است.

۲. «**طبیعت و ارزش آن در بازی کودکان**»: از آنجایی که کودکان دنیای اطراف خود را نوعی زمین بازی تصور می‌کنند؛ طبیعت، بستر مناسبی است که می‌تواند آنها را ساعت‌ها به خود مشغول سازد. دلیل این امر، سه کیفیت محیط طبیعی شامل: تنوع تمام‌ناپذیر، انسان ساخت نبودن آنها و حس جاودانگی و پایان‌ناپذیری است (۲۰۰۴:۲۳ Fjortoft). از این‌رو، روانشناسان محیط واژه «بیوفیلیا» را برای این حس طبیعت دوستی به کار می‌برند. بدین معنا که انسان به طور وراثتی و از لحاظ بیولوژیکی وابسته به طبیعت است و توجه و یا عدم توجه به این حس طبیعی احساسات مثبت و منفی را در انسان‌ها ایجاد می‌کند (Ibid. :۲۳).

۳. «**ایجاد تعادل میان نظم و بی‌نظمی**»: به عقیده «آلبرت انیشتین» جامعه بشری همواره به وسیله دو چیز در حال تهدید است: یکی نظم و دیگری بی‌نظمی (Blinkert. ۲۰۰۴:۱۰۶). در شهرهای مدرن امروزی، تمایل به ایجاد نظم به طور روزافزونی به دو دلیل درحال افزایش است: یکی افزایش تفاوت‌ها و به دنبال آن نیاز به استانداردسازی و دیگری افزایش قوانین دست و پاگیر. به نظر می‌رسد، آنچه در حال حاضر زندگی کودکان ما را تهدید می‌کند، بیش از آنکه بی‌نظمی باشد، نظم و قوانین دست و پاگیر است. قوانینی نظیر نحوه و امنیت استفاده از وسایل بازی. اینکه در چه مکانی و چه زمانی بازی کنند. به گفته خود بچه‌ها، شهرهای امروزی جنگلی از قوانین هستند. به بیان دیگر، شهر مدرن با قوانین خشک، باعث از بین رفتن فضاهای خودساخته توسط کاربران، از جمله کودکان، می‌شود. زمین‌های قراردادی بازی با وسایلی نظیر تاب و سرسره، نوعی زمین بازی از پیش تعیین شده است که اگرچه کاملاً برای کودکان آشنا و شناخته شده، ولی فاقد ارزش‌های شناختی و بازی‌های اجتماعی متناسب با رشد کودکان می‌باشد و تنها قادر است که کودکان را به مدت ۱۴ دقیقه سرگرم نماید. صاحب‌نظران نوع جدیدی از زمین‌های بازی را پیشنهاد می‌کنند که با انعطاف‌پذیری در مقابل خواست کودکان، در رشد جسمی، اجتماعی و شناختی آنان از محیط تأثیرگذار باشد. از آنجایی‌که این زمین‌ها یک ایده آماده را

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

انتقال نمی‌دهند و کودکان را مجبور به کشف یا تولید فی‌البداهه می‌کند، لذا در رشد همه جانبه و پرورش خلاقیت آنها بسیار ارزشمند هستند. به عبارت دیگر، خاصیت این زمین‌ها جایگزینی قوانین با نوعی بی‌قانونی و بی‌نظمی است.

مشارکت کودکان و طراحی شهری

امروزه توجه بسیاری از کارشناسان و شهروندان به حضور موثر بخشی از جمعیت ساکن در مناطق شهری جلب شده است که در عمل در گذشته فراموش شده بوده اند. این گروه جمعیت ۸ تا ۱۸ ساله اند که عمدتا در سن تحصیل به حساب می‌آیند و در نتیجه خارج از عرصه مشارکت اجتماعی فرض می شوند. با این استدلال که سرگرم تحصیل و کسب علم و دانش اند و فرصت پرداختن به فعالیت های فوق برنامه (مشارکت اجتماعی) را ندارند. در مواردی هم که بعنوان ساکنان مناطق شهری از آنان یاد می شود در قالب مقوله هایی همچون، مسئله اجتماعی و معضل است و درباره آنان سمینار آسیب شناسی رفتار جوانان برگزار می شود. سطح دیگری از مشارکت که موثر نیز هست، عبارت است از: حضور درسطح مشورت و حضور در فعالیت های داوطلبانه دست جمعی. سطح مناسب تر مشارکت که ضروری و پایدار خواهد بود سطح حضور در اجرا سهیم شدن در تصمیم سازی، این سطوح با همه ضرورتی که دارد هنوز چندان مورد پذیرش دستگاه های اجرایی و نهادهای تصمیم گیری قرار نگرفته است. شهرسازان باید روابط و دیدگاه های مختلف افراد را راجع به زمین و سایت پروژه بدانند. به عنوان مثال در طراحی یک سایت مربوط به کودکان ممکن است کودکانی که حالت رهگذری دارند ارزش محیط را در داشتن امکاناتی از قبیل فضای بازی، دوچرخه سواری و غیره بدانند درحالیکه آنهایی که دلبستگی عاطفی به منطقه دارند ارزش محل را در خاطرات یا زمانی که در آنجا گذرانده اند می بینند. درعین حال دسته سومی نی وجود دارند که برای هردو مورد فوق ارزش قائلند. اگر شهرسازان، هردو گروه و نیازهای آنها را درک کنند، می توانند با رعایت توازن و تعادل تصمیمات بهتری را اتخاذ نمایند. «کودکان معمولا دوست دارند درمورد اینکه فضای زندگی آنان چگونه دیده می شود، بحث کنند. آنها اظهار ات مهمی می نمایند و نظراتی درباره فضای باز مدرسه، رنگ اتاق و دیوارها و مبلمان مناسب خود را بیان می کنند و می خواهند در مورد آنها تصمیم پذیری شود. بدینگونه کودکان فرضیه طراحان را مقطعی خواهند کرد. این فرضیه اساس طراحی خواهد بود که تصور کودکانه، اشکال طراحی و شاخص مخصوص را برمی انگیزد» (مطلق زاده، ۱۳۷۹، ص ۶۷).

مشارکت کودکان در فرآیند طراحی شهری

در اسناد ارائه شده در پی نشست جهانی کودک در ۱۹۹۱ اهمیت و ضرورت ایجاد شهرهای مناسب کودکان و نوجوانان به گونه ای واقعی و دست یافتنی تصریح شده بود؛ بدین معنا که همه جنبه های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، امنیتی، سیاسی و شهری حقوق کودک منظور شود تا کودکان بتوانند براحتی از همه امکانات اینگونه شهرها برخوردار شوند، زیرا کودک، انسانی است دارای شخصیت و هویت با شرایط فردی و اجتماعی و شخصیت کودک در فضای خانه و فضاهای شهری و عمومی شکل می گیرد؛ شهر مناسب برای کودکان یعنی شهر سالم، شهر امن، شهر سبز و شهری که همه چیز آن در اعتدال باشد. علاقمندی های محلی ممکن است در سطح گسترده ای وجود داشته باشد، ولی به نظر می رسد که آنقدر پتانسیل ندارد که به عمل منجر شود. با انجام آموزشهای لازم می توان علاقه مندیهای ساکنین و افراد محله از حالت بالفعل به حالت بالقوه در آورد و اگر قرار است محیط تبدیل فضایی ملموس شود تنها از راه آموزش و بخصوص از سطح دبستان امکان پذیر است (مصباح، ۱۳۸۶). الگوهای مشارکت کودکان در طراحی و برنامه ریزی شهری

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

از ابتدای مطرح شدن پروژه های مشارکت کودکان در طرحهای شهری الگوهای بسیاری مورد آزمایش قرار گرفته اند که حتی برخی از آنان به نظر می رسد تنها اسم مشارکت را با خوبه یدک می کشند و در عمل نظرات کودکان همچنان نادیده انگاشته می شود. در ادامه با برشماری انواع الگوهای مشارکت کودکان و توضیح هر یک سعی بر مطالعه نگرشهای مختلف به این مبحث آورده خواهد شد. «لورنزو» (Ray Lorenzo-Mark. Francis-۲۰۰۲) الگوهای مشارکت کودکان در فرآیندهای طراحی شهری را باتوجه به روند تکامل حرفه طراحی شهری و تغییرات نگرشی که به کاربران در آن بوجود آمده است در هفت الگو به شرح زیر بررسی می دارد:

با توجه به الگوهای یاد شده، باید به خصوصیات اجتماعی و اقتصادی و بویژه فرهنگی جامعه توجه داشت. توجه به فرهنگ غالب هر منطقه بویژه در ایران با توجه به تنوع فرهنگی و میزان تاثیر پذیری ساکنین شهر های مختلف از محیط پیرامون، و همچنین توجه به لایه های مختلف اجتماعی- اقتصادی، نوع الگو با پایه و اساس مشترک اما منطبق با جامعه مورد مطالعه تغییر کند.

مزایای شهرهای مشارکت پذیر کودکان

در جامعه کنونی ما، مفاهیمی چون شهر، شهروند، فرهنگ شهرنشینی، مشارکت‌ها و حقوق شهروندی مفاهیم مدرنی هستند که هنوز شکل واقعی خود را پیدا نکرده‌اند. چرا که از پایه بر این اصل توجه نشده است و امروزه نوعی مدرنیزاسیون شهری به‌وجود آمده که وجه مادی آن تا حدی تأمین شده، اما بعد فرهنگی آن که برای ادامه حیات این ارگانیسم لازم است فراموش شده است و تا هنگامی که ارتقای سطح آگاهی و آموزش و توجه به مطالبات مردم در راس کار قرار نگیرد، دست یافتن به مشارکت‌های شهروندان در فضای شهری که هنوز بسترسازی فرهنگی و آموزشی صورت نگرفته است کاری بس دشوار است (رشیدی، ۱۳۸۵، ص ۱۲۸). پذیرش مشارکت جوانان در طرح های شهری مستلزم شناخت ماهیت مشارکت و آگاهی از منافع باقوه آن برای تمامی افراد دخیل است. از منافع مشارکت برای جوانان و کودکان می توان نشاط آور بودن شرکت در فعالیت جدید، تجربه دموکراسی و تحمل عقاید سایرین و ایجاد ارتباط سالم و ایجاد شبکه ای از دوستان جدید، افزایش حس سرپرستی و مسئولیت پذیری و تقویت اعتماد به نفس در آنان را نام برد. علاو ه بر کودکان، مشارکت کودکان برای سایر افراد جامعه نیز دارای منافعی است از قبیل: ارتباط و همکاری متقابل کودکان و بزرگسالان و نزدیک شدن گروه های سنی مختلف به یکدیگر، شناخت راه های بهبود کیفیت توسط سایرین و تقویت احساس تعلق خاطر به محیط زندگی شان و تقویت توجه و صرف انرژی و زمان آینده جامعه. از فوائد مشارکت کودکان و نوجوانان برای برنامه ریزان و سیاست گذاران می توان به موارد زیر نیز اشاره کرد:

۱. کمک به پیدا کردن شناخت نسبت به جامعه ای که به آن خدمت می کنند؛

۲. کمک به اتخاذ بهتر تصمیمان و عملی تر بودن برنامه ریزی ها؛

۳. ایجاد محیط های شهری کودک پسندتر و انسانی تر؛

۴. کمک به تحقق یابی روح معاهده سازمان ملل در زمینه حقوق کودکان؛

۵. سهیم سازی جوانان را در تلاش برای تحقق توسعه پایدار و تحقق دستورکار ۲۱ و دستورکار اسکان بشر (دریکسل ، ۱۳۸۶، ص ۲۷).

بررسی نمونه های موردی

در ادامه به بررسی نمونه های موردی پرداخته می شود:

• «رومانی»: از سال ۱۹۹۲ در رومانی حدود ۴۵ شورای کودکان و نوجوانان تشکیل شده است که همه آنها از اساسنامه واحد که مشابه اساسنامه شورای اروپایی است پیروی می کنند. تمامی انجمن ها و شوراها با محوریت مرکزی به نام

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

(Master Forum (M.F به فعالیت می پردازند و در گردهمایی سراسری شرکت می کنند. یکی از فعالیت های M.F دعوت از شهرداران نوجوان، اعضای انجمن های مردمی و سازمان های دولتی دخیل در اداره شهرها در شانزدهم سپتامبر هرسال است تا در خصوص مسائل و نوآوریهای بدست آمده در طول سال گذشته به تبادل نظر بپردازند. این موضوع به مردم نشان می-دهد که حضور جوانان و نوجوانان در عرصه مدیریت شهری تاچه حد مهم و درخور توجه است. به عنوان نمونه شورای محلی بچه ها در شهر «کرابوا» از بین ۹ هزار کودک و نوجوانی که در انتخابات شرکت کردند ۷۲ نفر را برای عضویت در شورا انتخاب کرد و شورا نیز یک نفر شهردار، دو معاون و یک بازرس را از بین

جدول ۳. الگوهای مشارکت کودکان؛ ماخذ: نگارندگان با استناد به Ray Lorenzo-Mark. Francis -۲۰۰۲

نام الگو	شیوه برخورد	توضیحات	نمونه ها و مجریان
الگوی رومانتیک	کودکان به عنوان برنامه ریزان - آینده سازان	این دیدگاه را به این دلیل رومانتیک می نامند که، بسیاری معتقدند اگر فقط کودکان عهده دار وظیفه برنامه ریزی باشند محیط بسیار با کیفیت-تر خواهد بود. گرچه این شیوه مشارکت در عمل آنچنان به واقعیت نزدیک نبود، با این وجود باعث ارتقاء درک مفاهیم زیادی نسبت به کودک در فرآیندهای طراحی گردید.	این تفکر از کارهای طراحان خلاقی مانند اسپیواک (Spivak۱۹۶۹) و نیکلسن (Nicholson ۱۹۷۱) در دهه ۶۰ و اوایل دهه۷۰ میلادی سرچشمه گرفت، آنها سعی در مشارکت کودکان در طراحی و برنامه ریزی پارکها، فضای سبز محله و مدارس داشتند. در این پروژه ها از بچه ها خواسته می شد که محیط مورد نظرشان برای آینده را طراحی نمایند. در این میان از بزرگسالان نیز خواسته می شد که اماکن مورد علاقه شان در کودکی را به یاد آورند و ترسیم نمایند که به حال بزرگسالان هنگام ترسیم این اماکن ناخودآگاه از سلایق دوران بزرگسالیشان نیز استفاده می کردند.
الگو طراحی وکالتی	طراحی برای کودکان	شهروندان حق مشارکت در پروژه های شهری نداشته و طراحان به عنوان وکیل گروه های مختلف طرح های خود را ارائه می دهند. از نقاط منفی این رویکرد، جامع نبودن آن و عدم مشارکت مستقیم کودکان و نادیده انگاشتن راه و روش تصمیم گیری کل نگر در فرآیند تصمیم سازی بود.	پروژه های برنامه ریزی دهه ۶۰ میلادی

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

الگوی نیازها	علوم اجتماعی برای کودکان	نیازهـای فضایـی کودکان را شناسـایی می کند و ضـرورت مشـارکت کودکان در طراحی محیط پیرامون با اسـتفاده از علـوم روانشناسـی محیطـی، و بـه ارتقـا دیدگاه عمـوم به لزوم مشـارکت کودکـان دـر طراحـی محیط هـای مختـص بچـه هـا مـی پردـازد. بـر اسـاس ایـن الگـو بایـد توجـه داشـت که کودـکان احتیاجات دارنـد که باید دـر رونـد طراحـی محیط پیرامونشـان مدنظـر قـرار گیـرد و این شـامل توجه بـه طبیعـت، گیاهـان و منظـر بـرای کودـکان نیـز هسـت. ایـن مطالعـات مشـکلات و تفاوت هـای کودکان برای رشـد دـر شـهرها، اهمیت حضـور آنان دـر واحـد هـای همسـایگی بزرگتـر با امکانـات بیشـتر و ضـرورت دسترسـی بـه محیـط هـای طبیعـی را مشـخص می کنـد. از نقـاط ضعـف ایـن الگـو، محدودیـت بکارگیـری صرفـا علـوم اجتماعـی بدون درنظر گیـری نیازهای کودـکان دـر تعامـل بـا سـایر علـوم است.	از کسـانی کـه از ایـن دیدگاه بهره بردـه اند می توان از لینـچ نام برد.
الگوی یادگیری	کودکان به عنوان یادگیرندگان	آمـوزش به کودکان از طریق مشـارکت بـه اندـازه ی تغییرات کالبدـی اهمیت دـارد. یادگیـری حاصـل پراهمیتـی از برنامه ریـزی و تجربه کودک در فرآیند مشـارکت اسـت. این روش اغلب منجر بـه آموزش و تغییـرات اجتماعی، بدون اعمـال تغییـرات کالبدـی می شـود. کودـکان اغلـب مسـتقیماً دـر فرآینـد تصمیم گیری شـرکت داده نمی شوند و بیشـتر از افـراد حرفـه ای و معلمـان دـر طراحـی و یا محتـوی دـوره، برای آمـوزش کودکان اسـتفاده می شـود.	بسـیاری از برنامه ریزان سـعی در استفاده از این الگو در مشـارکت کودکان نموده اند که از مهمترین آنها مـی تـوان بـه آدامـز و مور اشـاره کـرد. نمونـه ای از پروژه هایی که از این الگو اسـتفاده کرده اند شـامل قدردانـی از معمـاری، آموزش محیط ساخته شـده و یادگیری با اسـتفاده از مناظر می باشـد.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

الگوی حقوق گرا	کودکان به عنوان شهروندان	تاکید بر حقوق کودکان در شکل دهی به محیط، به عنوان گروهی از شهروندان است. این دیدگاه انقلابی در نحوه برخورد با موضوع کودکان به عنوان مشارکت کنندگانی که دارای حقوقی هستند محسوب می شود که اصول دموکراسی، حقوق و قدرتمند نمودن کودکان را بوجود آورد. از نکات منفی این دیدگاه توجه صرف به کودکان و عدم توجه به نیازهای محیطی می باشد.	از جمله پروژه هایی که از این الگو پیروی کردند می توان به شورای شهر بچه ها، شهرهای دوستدار کودک که هردو توسط یونیسف حمایت می شوند، اشاره کرد. همچنین پروژه «رشد در شهرها» که توسط یونسکو اداره می شود. از نکات منفی این دیدگاه توجه صرف به کودکان و عدم توجه به نیازهای محیطی می باشد.
الگوی نهادمینه سازی	کودکان به عنوان بزرگسالان	برنامه ریزی توسط کودکان، اما در درون مرزهای سازمانی و توسط بزرگسالان و مقامات. هدف: مشارکت هرچه بیشتر کودکان. از کودکان همانند بزرگسالان انتظار می رود رفتار کنند و در فرآیند برنامه ریزی قدرت داشته باشند.	در حال حاضر بسیاری از پروژه های توسعه شهری در کشور های توسعه یافته از این الگو پیروی می کند. از سازمانهایی که بوسیله این الگو به اجرای برخی طرح های خود پرداخته اند می توان شورای شهر کودکان، یونیسف و سازمان های ملی در رابطه با کودکان را نام برد و شرکت کنندگان انجام این پروژه مقامات شهری و حامیان کودکان اند.
الگوی پیش برنده	مشارکت با کمک چشم انداز سازی	کودکان در طرحها مشارکت دارند اما بزرگسالان نقش اصلی را ایفا می کنند. این الگو بازتاب تفکر فعلی ماست و مشارکت را به عنوان عملی آموزنده، اجتماعی و ارتباط دهنده می شناسد. سعی در یافتن راه های احیای دوباره ایده های دوره کودکی در جهت خلق مکان های کودک محور و با کمک خود کودکان دارد. از نکات مثبت این رویکرد، افزایش میزان مشاهده، کنترل و نظارت بر روند طراحی است. نکته منفی این برخورد، غیر قابل اجرا بودن در تمام شرایط و نیاز به انجام آموزشهای لازم در این زمینه توسط طراحان است.	

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

اعضا خود برگزید. چنین حرکت ها و برنامه هایی کمک میکند تا موضوع آموزش شهروندی از سالهای کودکی بطور خودکار اتفاق بیفتد، و مدیران آینده شهری از این طریق به تدریج آموزش ببینند و زبده ترین آنها انتخاب شوند. گفتنی است که شهرداری ها نیز خود را موظف به حمایت از این گونه گروه های خودجوش می دانند، به گونه ای که امکانات لازم را از حیث تدارکات، برگزاری انتخابات و نظایر اینها در اختیار آنها قرار می دهند و آموزشهای لازم را در خصوص انتخابات شورا، شهردار و معاونانش در سطح مدارس به داوطلبان و رای دهندگان ارائه می کنند. این درحالی است که در این میان آموزش و پرورش موظف است به منظور ترویج پروژه یاد شده، در بین مدیران و دانش آموزان، امکانات لازم را فرآهم سازد و رسانه ها نیز در تبلیغ آن کمک کنند (غمامی، ۱۳۸۰، ص ۳۳).

۱. لندن: طرح راهبردی لندن به عنوان «شهر دوستدار کودک» در سال ۲۰۰۵ از سوی شهردار لندن ارائه شد که در بخش نظرسنجی آن بیش از هزار کودک و نوجوان لندنی در این طرح مشارکت داشتند. در نظرسنجی که از کودکان در مورد کیفیت شهر لندن به عنوان مکانی برای سکونت انجام گرفت، کودکان نظرات خود را به نقل از رستگار (رستگار، ۱۳۷۸) این گونه اعلام داشتند: ۱. مکان های بازی به اندازه کافی وجود ندارد؛ ۲. پارک ها و فضاهای عمومی نیاز به امنیت بیشتری دارند؛ ۳. امکانات فعالیت های ورزشی در سطح بیشتر مربوط به کودکان باشد؛ ۴. کودکان در سطح بیشتری قادر به پیاده روی و دوچرخه سواری ایمن باشند. همچنین اعلام کردند: ۱. به حمل و نقل عمومی ارزانتر و ایمن تر نیاز دارند؛ ۲. به ساخت و سازهای مناسبتر و واحدهای همسایگی که با توجه به نیازهای آنان شکل گیرد بیشتر نیاز دارند؛ ۳. آنان خواستار این بودند که بدانند، لندن چگونه در حال پیشرفت است و چگونه به آنها توجه می شود. اهداف کلان و راهبرد های این طرح عبارتند از: ۱. از نحوه زندگی کودکان در لندن: اطمینان از این موضوع که افراد دخیل در سیاست هایی که کودکان و نوجوانان را تحت تاثیر قرار می صدای کودکان لندنی: همه کودکان و نوجوانان مورد توجه اند و می توانند در تصمیم گیری های مربوط به نواحی زندگیشان مشارکت داشته باشند؛ ۲. اطلاع دهد از شرایط رشد و زندگی آنان به لندن به خوبی آگاه اند؛ ۳. همه چیز را برای کودکان و نوجوانان بهتر بسازیم: همه کودکان باید از سلامت فیزیکی و روحی برخوردار باشند و از یک زندگی سالم بهره مند باشند؛ ۴. لذت بردن و دست یافتن: همه کودکان و نوجوانان باید قادر به رسیدن به آنچه در زندگی خارج از وجود دارد باشند و در این راه مهارت هایشان برای زندگی آینده را گسترش دهند؛ ۵. امن بودن: همه کودکان باید از آسیب دیدن حفظ شوند و قادر به رشد در محیط امن باشند؛ ۶. ایجاد تغییر: تمام کودکان و نوجوانان در شهر دوستدار کودک لندن باید در تصمیم گیریها لحاظ شوند و برای مشارکت در تصمیم گیری ها تشویق شوند؛ ۷. داشتن شانس مساوی: تمام کودکان و افراد جوان در رسیدن به آنچه که استحقاق آنرا دارند حمایت شوند (London، ۲۰۰۳).

۲. ایران- شهر دوستدار کودک در بم؛ زلزله بم باعث گسترش هرچه سریعتر ایده شهر دوستدار کودک در ایران از سوی وزارت آموزش و پرورش و مسکن شهرسازی در تعامل با یونیسف گردید. پس از زلزله، این شهر به عنوان شهر دوستدار کودک اعلام گردید و بودجه ای برای طراحی بخشی از شهر به عنوان شهر دوستدار کودک و ساخت برخی ملزومات توسط یونیسف فراهم شد که با همکاری شهرداری، این پروژه در ضلع غربی ارگ بم به اجرا درآمد. طرح شهر دوستدار کودک از طریق فرآیند برنامه ریزی شهری، در پی ایجاد محله حامی حقوق کودکان بود تا خدمات اجتماعی دوستدار کودک در دسترس همه کودکان قرار گیرد. در سال ۲۰۰۷ هر دو عرصه اصلی طرح، یعنی بسیج

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

جدول ۴. چارچوب شاخصها برای شهر دوستدار کودک؛ ماخذ: NSW Commission for Children and Young People, ۲۰۰۹

سلامت کودکان (موضوعات کلیدی)	جوامع دوستدار کودک (ابعاد کلیدی)	شاخص‌ها (مؤلفه‌های ابعاد کلیدی)
فعالیت داشتن فعالیت با داشتن توان انجام مستقل کار منجر به کنترل و توانایی سالم بودن و انجام مستقل کار در زندگی روزمره می‌شود.	۱) فراهم کردن دسترسی مستقل کودکان به طیف متنوعی از خدمات و فعالیت‌های اجتماعی مناسب کودکان در تمامی سنین، توانایی‌ها و پیشینه فرهنگی. ۲) ایجاد ظرفیتی برای کودکان جهت سالم بودن و دستیابی به مهارت از طریق مشارکت	۱ الف) در دسترس بودن طیف متنوعی از خدمات و فعالیت‌های دوستدار کودک. ۱ ب) دسترسی مستقل به طیف متنوعی از خدمات و فعالیت‌های دوستدار کودک ۲ الف) توانایی مشارکت در فرایندهای مشارکتی جامعه
اقدامات پیشنهادی		**منابع اطلاعاتی موثق**
• محاسبه فاصله تا مقصد از مدرسه و خانه • محاسبه میانگین زمان تا مقصد از مدرسه و خانه • تعداد و روشهایی که کودکان میتوانند هریک از امکانات و خدمات دسترسی داشته باشند (مانند پیاده‌روی، دوچرخه‌سواری یا حمل و نقل عمومی)		• طرح‌ها و نقشه‌های اصلی • مسیرهای اتوبوس • مسیرهای دوچرخه‌سواری • گزارشات کودکان و نوجوانان
سلامت کودکان (موضوعات کلیدی)	**جوامع دوستدار کودک (ابعاد کلیدی)**	**شاخص‌ها (مؤلفه‌های ابعاد کلیدی)**
ایمنی و امنیت داشتن احساس ایمنی و امنیت برای مشارکت کامل در زندگی و انجام چیزهایی که هر کس باید انجام دهد.	۳) امنتر کردن اماکن عمومی جامعه برای کودکان. ۴) افزایش توانایی کودکان در احساس امنیت و ارتباط با جامعه خود	۳ الف) حمایت‌های بدنی برای ایمنی کودکان ۳ ب) راهکارهایی برای حفظ کودکان از خطرات بدنی ۴ الف) وجود ویژگی‌هایی که احساس هویت اجتماعی را برانگیزد.
اقدامات پیشنهادی		**منابع اطلاعاتی موثق**
• راهکارهای جامعه برای تضمین ایمنی کودکان و نوجوانان • تعداد و نوع کارکردها • قابلیت نظارت منفعل بزرگسالان در اماکن عمومی • نصب حصار، میزان سایه • تهیه طرح برای ایمنی کودک در جامعه		• مدیریت محیط (پیشگیری جرم از طریق طراحی محیط) • رهنمونهای طراحی خیابان • آمار جرم و جنایات • مشورت با کودکان و نوجوانان
سلامت کودکان (موضوعات کلیدی)	**جوامع دوستدار کودک (ابعاد کلیدی)**	**شاخص‌ها (مؤلفه‌های ابعاد کلیدی)**
احساس مثبت از خود داشتن احساس مثبت از خود، احساس اینکه شما فرد خوبی هستید و توسط افراد اطراف خود شناخته شده هستید	۵) ایجاد فضاهایی که در آنها کودکان می‌توانند شادی، نشاط و موفقیت را تجربه کنند. ۶) افزایش موقعیت‌هایی برای کودکان برای دسترسی به فضای باز و سبز	۵ الف) وجود امکاناتی که احساس خوشحالی و حمایت می‌دهند. ۵ ب) در دسترس بودن فضاهای بازی خلاق و فعال ۶ الف) در دسترس بودن فضاهای سبز و مناطق طبیعی ۶ ب) دسترسی به طیف وسیعی از فضاهای باز سبز و مناطق طبیعی
اقدامات پیشنهادی		**منابع اطلاعاتی موثق**
• دسترسی به پیاده‌رو و دوچرخه‌سواری • نزدیک بودن به راه‌ها، خانه‌ها و توسعه شهری •دسترسی به حمل و نقل عمومی		• بازسازی و راهکارهای فضای باز و طرح مدیریت • اطلاعات حمل و نقل • طرح و نقشه

اجتماعی و فعالیت های زیر بنایی جهت احداث محیطی مناسب، شاهد پیشرفت های مطلوبی بودند. (یونیسف، ۲۰۰۷). هدف از اجرای این پروژه طراحی برای کودکان ۶ تا ۱۳ ساله در جهت دسترسی به محیط های با کیفیت و پایدار در قالب ایده های شهر دوستدار کودک بود.

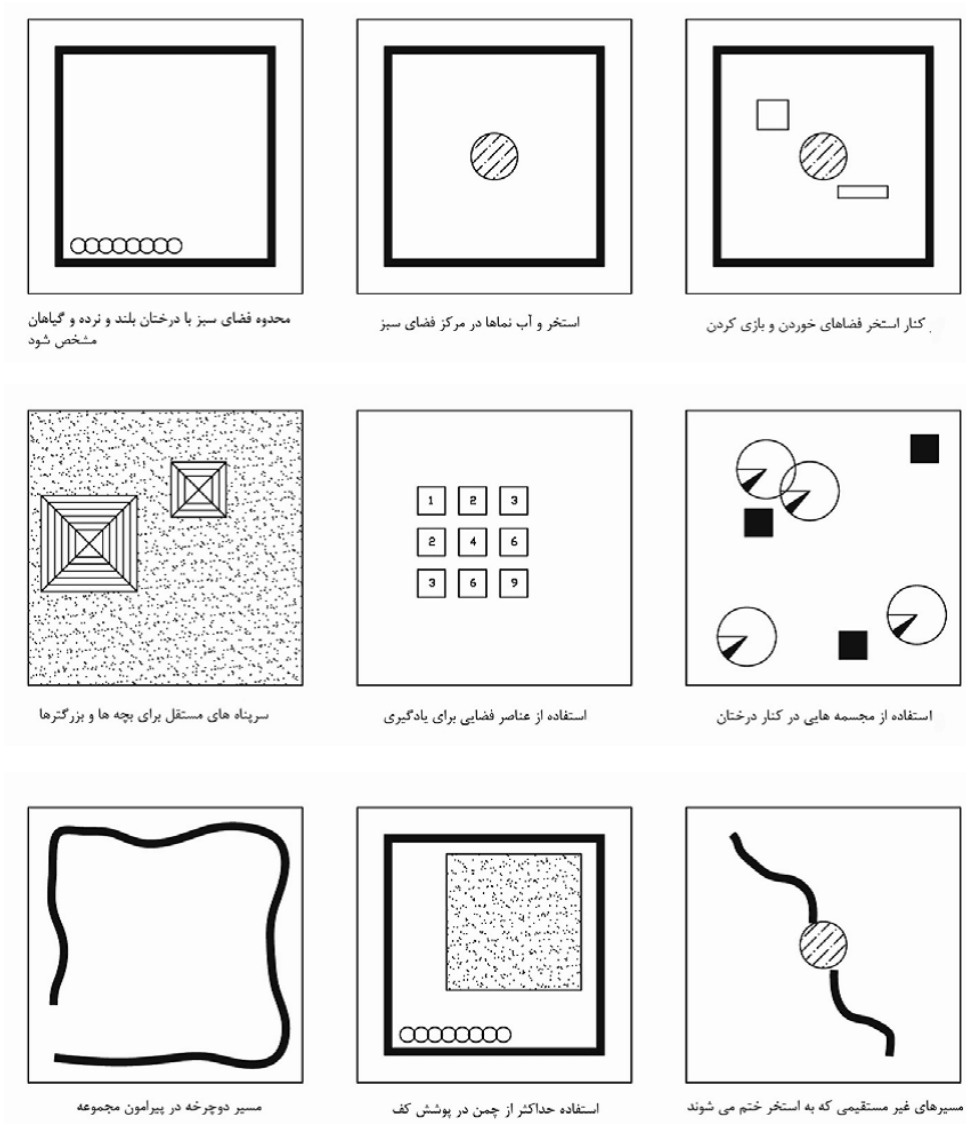
موانع تحقق پذیری مشارکت در شهرهای دوستدار کودک

هرچند سالهاست از توجه مسئولان شهری به مسائل اولیه و ابتدایی مشارکت شهروندان و بخصوص مشارکت کودکان در برنامه ریزی و طرح های شهری می گذرد اما این طرز تفکر برای کشور ما همچنان تفکر نوینی محسوب می شود و به جز در چند

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

تصویر ۱. کودکان درحال طراحی شهر و محیط مطلوب خود در کانون پرورش فکری کودکان؛ و تصویر ۲. توجیه کودکان در مورد طراحی شهری که دوست دارند از طریق مشارکت آنها در فرایند برنامه ریزی و طراحی شهری؛ ماخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۲. نمونه هایی از الگوهای مورد نظر در طراحی فضای سبز در یک نمونه موردی شهر دوستدار کودک از دیدگاه بچه ها؛ ماخذ: کامل نیا و حقیر، ۱۳۸۸، ص ۸۵.

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۴ پاییز ۹۵
No.44 Automn 2016

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

جدول ۵. عوامل بازدارنده کودکان در حوزه سرمایه اجتماعی در شهرهای دوستدار کودک؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

سازه‌های تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی		
ابعاد	شاخص	تعریف عملیاتی
اعتماد اجتماعی	بین شخصی	اعتماد به آشنایان مانند اعضای خانواده، همسایگان، هم محله‌ای‌ها، خویشاوندان، دوستان
	تعمیم یافته	اعتماد به مردم جامعه (غریبه‌ها و افراد غیرآشنا)
	نهادی وصنفی	اعتماد به سازمانهای غیردولتی، گروهها، و صنف‌ها
	دولتی	اعتماد به ارگانها، اداره‌ها و مراکز دولتی
انسجام	تعامل	پیوندهای عینی بین افراد مبتنی بر شدت تماس و ارتباط افراد با اعضای شبکه خود (خویشاوندان، دوستان و همسایگان)
	گرایش	شدت پذیرش و وجود احساس تعلق جمعی در میان افراد محل و آشنایان
احساس امنیت در محله		احساس امنیت در محله در روز
		احساس امنیت در محله در شب
عامل بازدارنده در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی		
نام عامل		تعریف
احساس بی‌قدرتی		احساس تاثیرگذار بودن در فرایندهای موجود سطح محله و جامعه به لحاظ سیاسی و اجتماعی

پـروژه بـه نظر مـی آید این شـیوه نگرش به مشـارکت، چـه به دلیل مشـکلات فرهنگی یا سـاختاری مدیریت شـهری دـر ایـران غریـب اسـت. از موانع دسـتیابی به مشـارکت فعـال در طـرح های شـهری ایران مـی توان مشـکلات زیـر را برشـمرد (ارجمنـد نیـا، ۱۳۸۰، ص ۲۸):

۱. موانـع یـا محدودیـت هـای سـاختاری: فقدـان سـاختارهای محلـی یا نبـود سـازماندهی و زیرسـاخت های ارتباطی و سـاختارهای بوروکراتیک که مشـارکت را دـر قالـب ازپیـش تعییـن شـده دـر نظر مـی گیرد.

۲. موانـع فرهنگـی یـا محدودیـت هـای فرهنگـی-اجتماعـی؛

۳. موانع و محدودیت های نهادی؛

۴. موانع و محدودیت های اقتصادی و مشـکلات ناشـی از آن؛

۵. موانع سیاسی مشارکت؛

۶. موانع ساختاری ناشی از نظام های برنامه ریزی؛

۷. موانـع و مشـکلات ناشـی از محرمانـه و سـری بودن برخـی از برنامـه ها؛

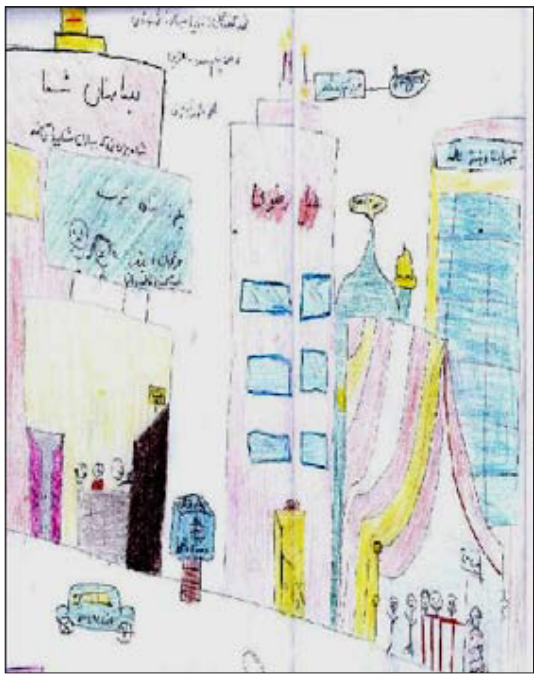
۸. موانع ناشی از مفعول پنداشتن مشارکت کنندگان؛

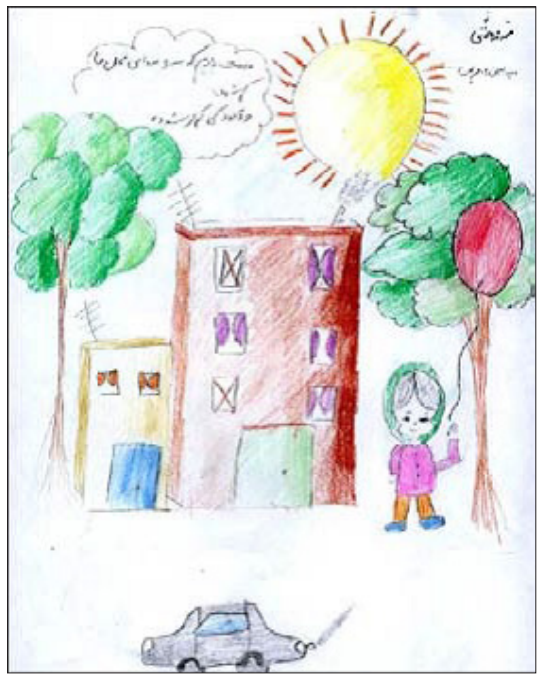
۹. عدم شناخت جایگاه سازمانهای غیردولتی.

شـایان ذکر اسـت که ایـن موانع در خصوص مشـارک فعـال همـه شـهروندان دـر امور شـهری مطرح اسـت؛ حـال آنکـه بـرای رسـیدن بـه مشـارکت همـه جانبـه گروه هـای خـاص (بخصـوص کودـکان) مشـکلات دیگـری نیـز بر لیسـت فـوق اضافه می شـوند که علاوه بـر موانـع سـازمانی بیشـتر این مشـکلات مـی تواند به مخاطبـان طـرح برگردـد. مشـکلاتی از قبیل:

- عدـم اعتمـاد کافـی مسـئولان بـه گروه هـای سـنی کودـک و نوجـوان و عدم حمایت مسـئولان بالادسـت از برنامـه هـای مشـارکتی کودکان
- مسـئولان اغلـب خـود را مسـلط بر خواسـته ها و نیاز هـای کودکان مـی دانند و تصمیم گیـری در خصوص کودـکان را بـا اعمال نظر خـود انجام می دهنـد و نه با نیـاز ها و خواسـته های کودـکان امروز.
- فقدـان فرهنـگ مشـارکت دـر جامعـه و نا شـناخته

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

تصویر ۳ و ۴. نقاشی کودکان از شهری که دوست دارند و در آن مشارکت می کنند؛ ماخذ: آرشیو نگارندگان. (*) با بازخوانی این تصاویر می توان برداشتهای کودکان از فضاهای شهری مطلوب را از طریق یک رویه مشارکتی کودکانه در فرایند طراحی و برنامه ریزی شهری مورد استفاده و استناد قرار داد.

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۴ پاییز ۹۵
No.44 Automn 2016

بودن ارزشهای مشارکت برای کودکان و خانواده های ایشان

• افزایش هزینه ها اقتصادی ناشی از برنامه های مختلف مانند آموزش کودکان، گرد آوری اطلاعات از کودکان و غیره؛

اصول طراحی روانشناختی محیط کودکانه

اگر محیط بخواهد پاسخگوی نیازهای کودک باشد، باید در طراحی آن مولفه های روانشناختی زیر مدنظر قرار گیرند:

۱. «راحتی»: احساس راحتی در استفاده کودک از فضا و جستجوی او در محیط بسیار مهم است. در این میان باید امکان تحریک همه حواس کودک بصورت متعادل فراهم شود. رفتار در یک محدوده مشخص به لحاظ تحریک حسی به حد بهینه خود می رسد. تحریک بیش از حد حواس یا سرو صدای زیاد احساس ناراحتی در کودک ایجاد میکند و موجب بروز رفتارهای منفی و پرخاشگرانه از سوی او میشود.

۲. «سلامت»: کودکان به مخاطرات محیطی بسیار بیشتر از بزرگسالان حساس هستند. هوای سالم برای کودکان بسیار حیاتی است. سم زدایی، دفع آب های سطحی و فاضلابها از مناظر کودکانه بسیار مهم است. از آنجاییکه کودکان خردسال معمولا همه چیز را به دهان میبرند باید در طراحی برای آنان از گیاهان غیر رسمی استفاده کرد. استفاده از مصالح کاملا بهداشتی به خصوص زمانی که کودکان نوپا و نوباوه از فضا استفاده میکنند، بسیار مهم است.

۳. «ایمنی»: ایمنی از عوامل تعیین کننده در طراحی برای کودک است. محیط باید به گونه ای طراحی شده باشد که ضمن اینکه رفتارها و موقعیت های خطرناک را از بین می برد، میزان آسیب را در زمان وقوع حادثه، کم کند. موقعیت هایی که کودک نتواند خطر آنها را ارزیابی کند باید در منظر از بین بروند.

۴. «کودکواری»: فضاهای رسمی، ورودیهای بزرگ و

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

تصویر ۵ و ۶. نمونه ای از تصویرهای برگزیده شهر مطلوب از دیدگاه کودکان؛ ماخذ: گرداوری نگارنده از نظرات کودکان به شهر دوست داشتنی؛ ۱۳۹۴.

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۴ پاییز ۹۵
No.44 Automn 2016

مـکان های عمومـی برای کودک ترسـناک و دافعه آور هسـتند. کودـکان در فضاهائـی که مانند خانـه به نظر مـی آیند و مقیاس خانه دارند احسـاس راحتی بیشـتر مـی کنند. آنهـا فضاهای صمیمی را دوسـت دارند.

۵. «محصوریـت»: کل محدودـه فضـای کودـک بایـد توسـط عناصـری از فضاهای اطـراف جدا شـود. اما این احسـاس محصوریـت نباید احسـاس محبـوس بودن را دـر کودک بـه وجـود آورد. بهترین شـکل این تفکیک اسـتفاده از خاکریـز یـا تپـه ماهـور اسـت. ایـن نـوع تفکیـک حـس طبیعـی بودـن را دـر فضـا ایجـاد مـی کنـد. از گیاهـان بـا عناصر طبیعـی دیگر ماننـد باتلاق یـا مسـیل می تـوان بـرای جدا کردـن محدودـه بازی هـای مختلـف اسـتفاده کرد.

۶. «سلسـله مراتـب دـر انتقـال فضائـی»: عملکـرد فضاهـای انتقالـی دـر طراحی بـرای کودـک از اهمیت بسـیار زیادـی برخوردـار اسـت. دـر بسـیاری از مـوارد کودـک هنـگام انتقـال از یـک فضـا بـه فضـای دیگـر احسـاس ناراحتی و تـرس میکند. دـر صورتیکه فرایند انتقـال بـه صـورت سلسـله مراتبـی صـورت گیـرد و کودـک به یکبـاره از یک فضـا وارد فضای دیگر نشـود ، بـا ناراحتـی بیشـتری مرحلـه انتقـال را پشـت سـر میگـذارد.

۷. «قابـل پیـش بینـی بودن و وضـوح»: بـرای کوکان قابـل پیش بینـی بودن فضا بسـیار مهم اسـت. این امر بـه آنهـا کمک میکند تا بر محیط زندگی روزمره شـان تسـلط داشـته باشـند. در واقـع باید بیـن یکنواختی و تضـاد یـا تغییر در فضا تعادل برقرار شـود. این مسـئله کـه تغییـر دـر میـان یکنواختـی نامیدـه می شـود، به بهترین شـکل دـر طبیعت تبلـور می یابد؛ بـا تغییرات ظریفـی که بوسـیله بـاد، نور، صدـا یا تغییـر فصول در آن بـه وجـود می آید. اگـر محیط به صـورت متناوب و دائمـی در حـال تغییر باشـد کودکان در آن احسـاس ناراحتـی و اضطـراب می کند.

۸. «رعایـت حریم هـای دـر عرصه هـای خصوصـی»: رابطـه بیـن محدوده هـا و فعالیتهـا مـی تـوان از آن به عنـوان مجـاورت و منطقـه بندـی تعبیـر کـرد، بـر نوع

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

و کیفیت رفتار کودک موثر است. کودکان همانند بزرگتر ها و حتی شاید بیشتر از آنها نیازمند داشتن حریم هستند که فقط متعلق به خودشان باشد. در طراحی برای کودک، باید حریم خصوصی و ابعاد پنهان کودک را مدنظر قرار داد. از سوی دیگر باید توجه داشت ازدحام بیش از حد در فضا باعث ایجاد اضطراب در کودکان می شود (Legendre , ۲۰۰۳).

۹. «نفوذپذیری»: فضاهای طراحی شده برای کودک باید دعوت کننده باشد و مانع از نفوذ آسان کودکان نشود. سهولت دسترسی به فضاهای کودکانه مسئله ای است که در طراحی برای کودک باید مورد توجه قرار گیرد. اگر کودک نتواند به فضای مورد علاقه خود وارد شود، احساس ناراحتی به او دست می دهد. تعریف عرصه ها با عناصر غیرصلب می تواند امکان این نفوذ را به وجود آورد. تفکیک راه ها و فضاهای عبوری، جداسازی و تعریف محدوده فعالیت های مختلف، تعریف محدوده عمومی و خصوصی بایستی بگونه ای باشد که مانع از این نفوذپذیری نشود.

۱۰. «ایجاد هویت، حس تعلق و حس مکان»: از آنجاییکه ایجاد سلامت روانی کودکان در گرو خلق مکان برای کودکان آنهاست و از آنجاییکه معنای مکان و مفهوم هویت در مفهوم ایجاد حس تعلق نهفته است، باید زمینه ای را ایجاد کرد که کودک به فضاها احساس تعلق کند و فضاها برایش به مکان تبدیل شوند. دست یابی به این هدف با تلفیق پایدار کالبد و فعالیت های کودک بر اساس تصورات و انتظارات او از محیط است.

۱۱. «اصالت و معنا»: ارزش های کودک در سال های اولیه زندگی (قبل از ۵ سالگی) شکل می گیرند. از این رو آموزش ارزش های فرهنگی به کودک باید از سال های اولیه زندگی آغاز شود. حضور استعاری عناصر فرهنگی در مناظرکودکانه میتواند زمینه ساز آشنایی کودکان را با هویت فرهنگی جامعه خود فراهم کند اما با توجه به اینکه کودکان یاد گیرنده های فعال هستند و بهترین نتیجه زمانی اتفاق می افتد که کودکان از تجربه، تعامل، بازی و اکتشاف بیاموزند تا اینکه دانش به آنها تزریق شود، باید این معانی فرنگی را وارد حوزه ی فعالیت های کودک در منظر کرد. در واقع باید کودک بتواند با این عناصر تماس حسی ملموس برقرار کند. ترکیب عرصه های مربوط به فعالیت ها و مراسم فرهنگی و اجتماعی با مناظر کودکانه نیز میتواند زمینه آشنایی کودک را با سنت های فرهنگی اجتماعی به وجود آورد.

۱۲. «خوانایی»: قرائت کودک از منظر به لحاظ نداشتن پس زمینه ذهنی با بزرگسالان متفاوت است. فضای شهری که خوب طراحی شده باشد توسط کودک رمز گشایی می شود. کودک میتواند در آن موقعیت خود را مشخص میکند، جهت یابی کند، رابطه فضایی که در آن است با فضاهای مجاور بشناسد و بفهمد که چگونه میتواند به فضایی که می خواهد برسد. از این مساله به عنوان مسیریابی تعبیر می شود. کوتاهی قد کودکان باعث می شود که محیط برای کودکان چالش بر انگیز باشد؛ مگر آنکه منظر برای ارتفاع چشم کودک طراحی شده باشد. کودکان خردسال نمی توانند نوشته های روی تابلوها و علائم راهنما را بخوانند. پس منظر باید بتواند با یک زبان غیر نوشتاری با کودک ارتباط برقرار کند و او را در یافتن مسیرش یاری نماید.

۱۳. «سازگاری بصری»: طراحی منظر آشنا برای کودک، موجب ایجاد احساس امنیت در کودک هنگام فعالیت در منظر می شوند. از سوی دیگر کودکان در حرکت در منظر، مدام به عقب رو بر می گردانند. در واقع منظر برای کودک به صورت متناوب به صورت جلو و رو به عقب تغییر می کند. ایجاد پیوستگی در این سکانس های متوالی، سبب می شود کودکان با اطمینان بیشتری در منظر حرکت کنند.

۱۴. «امکان برقراری روابط اجتماعی با سایر کودکان»: برقراری روابط اجتماعی در کودکان

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

مستلزم پدید آمدن شرایط مناسب برای پرداختن به علایق مشترک آنهاست. از این رو طراحی فضاهایی که کودکان بتوانند در آن به بازی های گروهی بپردازند، میتواند زمینه ساز اجتماعی در میان آنها باشد. از سوی دیگر باید توجه داشت که آشنایی کودکان با هم در میزان تعاملشان با یکدیگر موثر است.

۱۵. «امکان بازی مشارکتی کودکان با والدین»: بازی کودکان با والدین به رشد عواطف کودک کمک میکند. از سوی دیگر احساس امنیتی که در هنگام مشارکت والدین در بازی کودک به او دست می دهد، سبب می شود که او مدت زمان بیشتری را به بازی اختصاص دهد. اصول فعالیتهایی که با حضور والدین در کنار کودک صورت پذیرند، در ذهن او ماندگارتر هستند. از سوی دیگر، کودکان به تقلید از بزرگترها و استفاده از وسایل واقعی در بازی بسیار علاقمند هستند. مشارکت و والدین در بازی های نقش کودکان، میتواند ضمن ایجاد امکان تنوع بیشتر در این بازی ها، امکان یادگیری کودک از بازی را بیشتر کند.

۱۶. «مالکیت»: کودکان در سال های اولیه زندگانی دوست دارند که همه چیز را تحت تملک خود قرار دهند. این احساس مالکیت، فضاها را نیز در بر میگیرد. بنابراین بایدتوجه داشت که طراحی بگونه ای صورت پذیرد که کودکان برای تملک فضا و استفاده از تجهیزات با یکدیگر دعوا نکنند.

۱۷. «فردیت، تعلق به گروه و مکان»: برای کودک باید فضاها را به گونه ای طراحی کرد که در سطوح مختلف پاسخگوی نیازهای فضایی کودکان باشد. بطور مثال فضاهای کوچک برای خلوت گزینی مطلوب کودکان است و فردیت کودک را ارضا می کند. فضای کودک را میتوان به نحوی طراحی نمود که فضاهای دنج و آرام برای خلوت گزینی، فضاهای محصور برای دو تا سه کودک و فضاهای بزرگتر برای گروه های بیشتری از کودکان وجود داشته باشد.

۱۸. «مقیاس کودکانه»: مقیاس فضا رفتار کودک را تحت تاثیر قرار می دهد. هرچه مقیاس فضا کودک وارتر باشد، بازی کودک در آن از کیفیت و تنوع بالاتری برخوردار خواهد بود و کودک زمان بیشتر درگیر بازی خواهد شد. به بیان دیگر فضا با مقیاس کودکانه، علاقه کودک و تمرکز او را افزایش می دهد و رسیدن به احساس کسالت را در او به تعویق می اندازد. از سوی دیگر از آنجاییکه کودکان دوست دارند از تجهیزات فضا به تنهایی و بدون کمک بزرگترها استفاده کنند، رعات مقیاس کودکانه در طراحی عزت نفس کودکان را افزایش می دهد و در آنان احساس استقلال به وجود می آورد.

۱۹. «انعطاف پذیری»: قدرت تسلط و تغییر شکل کودک در محیط برقرار میکند بسیار موثر است. کودکان دوست دارند تا به جستجو، اداره و تغییر در محیط بپردازند. محیط هایی که دارای قسمت های آزاد هستند، کودکان را به دستکاری در محیط و ساختن آن بر می انگیزند. اینگونه محیط ها برای کودکان خیلی بیشتر از محیط های ایستا جالب توجه هستند.

۲۰. «تنوع»: به لحاظ محدوده توجه و تمرکز، کودکان با بزرگسالان تفاوت زیادی دارند. چیزی در ابتدا کودک را به خود جلب کند، ممکن است تنها در عرض ۱۰ دقیقه برایش کسل کننده شود. برای مقابله با این مسئله محیط باید دامنه وسیعی از امکانات متنوع به کودک ارائه دهد. تنوع کم عناصر و مصالح بکار رفته در فضا، فرصت های بازی او را محدود می کند و میزان کسالت و پرخاشگری را در او افزایش می دهد. عامل دیگری که نیاز به تنوع در منظر کودکانه را ایجاد می کند، تئوری هوش چندگانه است. کودک به فعالیت هائی تمایل دارد که در زمینه ی آن از درجه بالاتری از هوش برخوردار است. از سوی دیگر علایق دختران و پسران با هم تفاوت آشکاری دارد، ازین رو تنوع فعالیت ها باید از گستره وسیعی برخوردار باشد تا

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

بتوانـد بـه همـه انـواع هـوش دـر هـر دو جنس پاسـخ دهـد. طراحی محیطی که گسـتره وسـیعی از کودکان بـا علایـق و توانائی های مختلف بتوانند از آن اسـتفاده کننـد بسـیار مهم اسـت.

۲۱. «چالـش برانگیـزی»: کودـکان دوسـت دارنـد دـر محیـط هائـی بـازی کننـد کـه از درجـه بالائـی از چالـش برانگیزی، تنـوع، بداعت و پیچپدگـی برخوردار باشـند. شـکل، کیفیـت و تنوع بـازی های کودـکان به صورت مسـتقیم متاثر از شـکل، کیفیـت و تنوع محیط طراحـی شـده بـرای بـازی آنـان اسـت. کودـکان بـه فرآینـد اسـتفاده از محیـط علاقـه دارنـد نه بـه نتیجه آن. امـا بایـد توجـه داشـت وقتـی بیـن آنچـه کودـک توانائـی انجامـش را دـارد و آنچـه از او انتظـار مـی رود تناسـبی وجود نداشـته باشد، کودک احسـاس کسالت مـی کند.

۲۲. «ایجـاد مشـارکت بـرای کودـک»: بـرای طراحـی یـک فضـای کودکانه مشـارکت تمامی کسـانی که قرار اسـت از آن اسـتفاده کننـد یـا بـه شـکلی بـا نگهداری از آن درگیـر هسـتند بسـیار مهم اسـت. درگیر کردن کودـکان و مشـارکت دادـن آنهـا دـر طراحـی منظـر کودکانـه موجـب ایجـاد احسـاس تعلـق دـر کودـکان نسـبت بـه منظـر احسـاس مـی شـود. از سـوی دگـر اسـتفاده از خلاقیـت بـی نظیر کودک دـر طراحی می توانـد زمینه سـاز خلق فضائی بسـیار متفـاوت و جذاب شـود کـه منحصـرا بـرای کودک طراحی شـده اسـت.

۲۳. «طبیعـت گرائـی»: تجربـه طبیعـت در سـال های اولیـه زندگی قدرت تخیل و تفکر کودکان را رشـد می دهـد. ایـن قدـرت تفکـر محرکی قـوی بـرای یادگیری دـر تمام سـال های زندگیسـت. دـر فضاهـای بیرونی، حضـور طبیعـت دـر مقیـاس وسـیع و دـر یـک زمینه آزاد، تمرکـز کودـکان را افزایـش مـی دهـد و اسـترس آنهـا را کـم مـی کند. چیـزی کـه کودـکان از طبیعت بـه دسـت می آورنـد به لحـاظ کیفیت با چیـزی که از فضاهـای داخلـی به دسـت مـی آورند متفاوت اسـت.

۲۴. «بداعـت»: بـرای اینکـه منظـر بتوانـد کودـک را بـه خـود جلب کنـد بایـد از درجـه مناسـبی از بداعت برخوردار باشـد. نوظهوری، میل به جسـتجو در محیط را دـر کودـک ایجـاد مـی کنـد. اما میـزان ایـن بداعت بایـد بـه گونـه ای باشـد کـه دـر کودـک ایجـاد ترس نکنـد. تعـداد و شـدت محـرک هایـی کـه دـر منتظـر طراحـی مـی شـوند بایـد متناسـب بـا ظرفیت‌هـای ادراکـی کودک باشـند.

۲۵. «پیچیدگـی»: محدودـه توجـه و تمرکـز کودکان یـا بزرگسـالان تفـاوت عمدـه ای دارد. بـرای اینکه یک منظـر بـرای مدـت زمـان طولانـی کودـک را بـا خـود درگیـر کنـد، بایـد امکانـات بسـیار متنوعـی را بـه او عرضـه کنـد و از درجه مناسـبی از پیچیدگی برخوردار باشـد. باید توجه داشـت کـه در صورتی کـه فضا بیش از حـد توانائـی ادراکـی کودـک پیچیده باشـد، کودک دـر فضـا احسـاس ناراحتی مـی کند.

۲۶. «سـرزندگی»: همانگونه که کودکان روحیه بسـیار سـرزنده و شـادابی دارنـد، فضـای شـهری کـه بـرای آنـان طراحی می شـود نیز باید بسـیار سـرزنده باشـد. حضـور فعال کودـکان در منظر خمـود را به یک منظر شـاداب تبدیل کنند.

۲۷. «هماهنگـی»: دـر واقـع طراحـی محیـط بـرای کودـکان بـه عنـوان یـک هنـر زمانـی موفق اسـت که مکالمـه‌ای دـو جانبـه با ذهـن بـه وجـود آورد، چالش هـای ذهنـی بـه وجـود آورد و بازتاب هایـی ایجاد کند. ایـن رابطـه معمـولاً از تجزیه و تحلیـل ناکامل نیروهای موثـر، حاصـل مـی شـود. ترکیبی کـه کامـلا هماهنگ و وحدـت یافتـه باشـد، ترکیبی خسـته کننـده خواهد بـود. هنرمنـد موفـق کسـی اسـت کـه احسـاس نظـم و وابسـتگس را القـا کنـد و دـر همـان حـال چیزهـای غیرمنتظـره را دـر اثـر خـود وارد سـازد (ماتـلاک، ۱۳۷۹).

نتیجه گیری و جمعبندی

یـک مکان دوسـتدار کودک محیطی اسـت که کشـف و تحقـق یابـی قابلیـت مکان‌هـا را بـرای انـواع فعالیت و تعامـلات اجتماعـی کودک مقدور سـازد، زمینه‌سـاز ایجـاد فرصت‌هایـی بـرای یادگیـری از محیـط، شـکل دادـن بـه ویژگی‌هـای فیزیکی مکان به واسـطه تقویت

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

مشـارکت کودکـان گردـد، بـه کودـک، امـکان خلق و کنتـرل قلمروهایـی دهد و اسـرار و رازهـای کودکان را دـر ایـن مکان‌ها دـر خود حفظ کنـد. مکان دوسـتدار کودـک باعـث ایجـاد حـس مفیـد و مؤثر بودـن چه از بعـد روان‌شـناختی و چـه از بعـد رفتـاری دـر کودکان می‌گردـد. ایـن چنیـن مکان‌هایـی بـا برخوردـاری از برخـی قابلیت‌هـا باعـث می‌شـوند کـه کودـکان بـه راحتـی قادـر بـه کسـب تجـارب متنـوع و معنـا دـار دـر فراینـد بلـوغ فردـی و اجتماعـی خـود باشـند. مـکان دوسـتدار کودـک زمینـه‌ای فراهـم می‌کنـد که کودـکان دـر عیـن احسـاس امنیت، به چالش کشـیده شـوند، دـر عین محصـور بودن دـر فضایـی خصوصی، دـر بطـن جامعـه و اجتماع نیز حضور داشـته باشـند و دـر عیـن برآوردـه شـدن نیازهـای فعلـی، در راسـتای تأمیـن نیازهـای آتـی آنهـا نیز باشـد. با توجه بـه آنچه آوردـه شـد و بـر طبـق آنچـه از پـروژه های شـهری بر مـی آیـد اقدامات مشـارکتی کودـکان در سـطح پروژه هـای شـهری دـر حال گسـترده تر شـدن اسـت. آنچه دـر ایـن خصـوص باید مـورد توجـه قـرار گیـرد اتخاذ سیاسـت هـا و برنامـه ریـزی هـای محلیِ انطبـاق پذیر و پاسـخگو بـه نیـاز کودـکان و نوجوانـان اسـت. چنین امـری تنهـا بـا یکپارچگی دولـت های محلـی و تقویت حضـور و مشـارکت شـهروندان، بخصـوص گـروه هـای خـاص سـنی محقق مـی گردد. بطـور کلی بنابـر آنچه آوردـه شـد و بـا توجـه بـه تعریـف جامعـه دوسـتدار کودـک کـه دـر آن جامعـه مدـاری، کودک مدـاری و رویکـرد پاییـن به بـالا در جامعه و التـزام رعایت حقوق کودـکان بخصـوص حـق مشـارکت ایشـان، از نتایـج مثبـت مشـارکت مردمـی مـی تـوان بـه مـوارد ذیـل اشـاره کرد:

• ارتقـاء حس همنوع دوسـتی و کمک بـه کودکان در شـناخت سـایر اعضـا جامعـه و کار گروهـی با سـایرین حتـی بـا باورها و عقایـد متفاوت.

• افزایـش بازدهـی و صـرف هزینـه های کمتـر و ارتقاء احسـاس مسـئولیت کودـکان و سـایر سـاکنین دـر خصـوص محیـط پیرامـون.

• ارتقـاء همـکاری اجتماعـی و افزایـش حـس تعلـق سـاکنین و ایجـاد و تقویـت پایـه های جامعـه مدنی از طریـق تقویـت مشـارکت کودـکان.

• تقویـت اعتمـاد بـه نفس دـر کودکان و تشـویق آنان بـه کار دـر کنـار بزرگتـر هـا و ایجـاد بسـتری بـرای داشـتن جامعـه ای مشـارکتی و پایدارتـر.

• تقویـت مسـئولیت پذیـری و آمـوزش کودـکان دـر محیطی سـالم با توجه و رسـیدگی مسـئولان و دسـت اندـر کاران سـاخت محیـط های شـهری.

• ارتقاء منابع مالی و انسـانی از طریق جذب مشـارکت مردمـی ودـر نتیجـه کاهـش مشـکلات مربـوط بـه مدیریـت شـهری از طریـق مشـارکت.

نتایج مطالعات نشـان می دهد که برخـی از فاکتورهای تاثیرگـذار دـر تعییـن میـزان وابسـتگی و علاقـه بـه مشـارکت کودکانه عبارتند از: جنسـیت، سـن،خاطرات کودکـی، مذهـب، سیاسـت، طبقه‌اجتماعـی، ملیـت، فرهنـگ، تفاوتهـای شـهری و غیرشـهری، روحیـات و ارزشـها، تحصیـلات و فعالیت ها. البتـه باید به این نکته نیـز توجـه داشـت که هـر علاقـه‌ای منجر بـه واکنش نمی شـود و دـر واقـع افـراد راحتـی خـود را مهمتـر از علاقـه می داننـد. علاقمندی هـای محلی ممکن اسـت دـر سـطح گسـترده‌ای وجـود داشـته باشـد، ولـی به نظـر می رسـد کـه آنقدـر پتانسـیل ندـارد که بـه عمل منجـر شـود. با انجـام آموزشـهای لازم می تـوان علاقه مندیهـای سـاکنین و افـراد محلـه از حالـت بالفعـل به حالـت بالقـوه دـر آورد. و اگـر قرار اسـت محیط تبدیل فضایـی ملمـوس شـود تنهـا از راه آمـوزش و بخصوص از سـطح دبسـتان امـکان پذیـر اسـت. می تـوان اینگونـه نتیجـه گرفـت که نظارت مسـتمر مسـئولان و درنظرگیری جایگاهی برای حضور مسـمر ثمر کودکان و گـروه هـای سـنی مختلف دـر فرآیند برنامـه ریزی و طراحـی شـهر ها و توجـه به نیاز ایشـان و البتـه تغییر ایـن خواسـت هـا و نیاز ها دـر طول زمـان از مهمترین عوامـل تحقق پذیری مشـارکت محسـوب می شـوند. از دیگـر مـوارد قابـل توجـه دـر این خصـوص مـی توان بـه آمـوزش کودـکان دـر خصـوص توجـه بـه محیـط

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

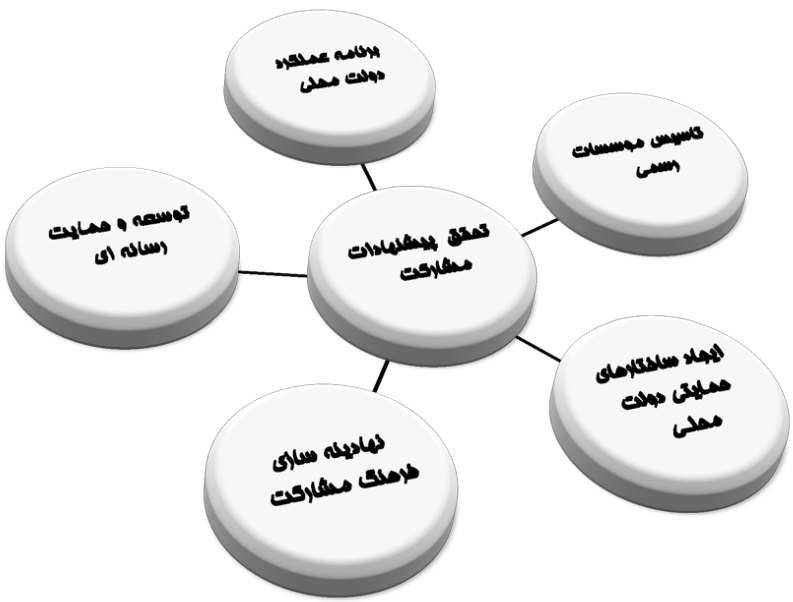
پیرامون و ایجاد احساس مسئولیت در ایشان نسبت به فضاهای که مورد استفاده قرار می دهند، اشاره کرد. نکتهٔ حائز اهمیت در رشد ادراکی کودک این است که این رشد، تقابلی از کنش و ادراک محسوب می‌شود و به صورت چرخه‌ای همدیگر را پشتیبانی می‌کنند. با این دیدگاه، تعامل دیالکتیکی ارتباط کودک با مکان مورد تأیید است. مکان، دارای یک ارتباط واسط یا دوسویه با کودک در ارتباط با رفتار یا تکالیف وی است. کودک برای ارضای برخی خواست‌ها و نیازهایش با مکان تعامل می‌کند. برای اینکه کودک، مکان خاصی را به لحاظ ارزشی به دیگر مکان‌ها ترجیح بدهد، این مکان می‌بایست خواست‌ها و نیازهای او را ارضا کند و بین کنش و خصوصیات محیطی مربوطه تناسب ایجاد شود. در این حالت کودک برای ارضای نیازهای خود با محیط تعامل می‌کند. همچنین زمانی که زمینه اجتماعی ـ اکولوژیکی برای تحقق این قابلیت تقویت می‌شود، کودکان ممکن است نسبت به مکان احساسات عاطفی شدیدی نشان دهند. موضوع مهم برای مفهوم سازی دوستی با مکان در دوران کودکی این است که کودکان با مکان‌هایی روابط عاطفی مطلوبی ایجاد می‌کنند که خواست‌ها و نیازهای آنها را در فرایند رشدشان برآورده کند. مکان دوستی، پیوندی پرمحبت و تأثیرگذار میان مردم به ویژه کودکان و مکان‌ها است. مکان دوستی، بصورتهای متفاوتی ابراز می‌شود که می‌تواند زیبایی شناختی، حسی یا عاطفی باشد و حس یک مکان، شامل واکنش عاطفی یا بیولوژیکی به محیط کالبدی و فرهنگی است. در این میان شایان ذکر است که مراحل زیر لازم بنظر می رسد:

۱. توجه به ویژگیهای روان شناختی و فیزیولوژیکی کوکان در شهر؛

۲. فراهم سازی امکان حضور کودکان در شهر از طریق طراحی متناسب برای کودکان در حوزه ضوابط و استانداردهای طراحی؛

۳. طراحی اماکن و فضاهایی مختص کودکان در شهر ؛

۴. توجه به نقش فضاهای طراحی شده یا برنامه ریزی و مدیریت شهر بر اساس نیازهای روانشناختی و زیست شناختی کودکان به عنوان اصلی ترین

نمودار ۱. بسترسازی مشارکت کودکان در فرایند برنامه ریزی و طراحی شهرها؛
ماخذ: ترسیم نگارنده.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

جدول ۶. شاخصهای شهر دوستدار کودک؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

شاخصها	دریسکل 1387	Satterthwaite (2004)	Horreli, (2007)	cityfreindly, (2011)	Howard (2006)	Woolcock&Steele. (2008)	Bartlett, (2005)	Chawela (2002)	Woolcock&Steele. (2008)	Driskell, (2002)
ایمنی و امنیت	●	●	●		●	●		●	●	●
انسجام اجتماعی										●
دسترسی به فضای سبز							●	●	●	●
هویت										●
مالکیت زمین										●
عزت نفس	●				●					
دسترسی به منابع اقتصادی			●						●	
محیط سالم	●	●						●	●	
دسترسی به خدمات	●		●	●	●	●	●	●	●	●
سرگرمی و تفریح	●	●					●		●	●
ارتباطات مناسب محیط	●	●			●				●	●
تعمیر و نگهداری محیط	●			●			●	●		
تعاملات کودکانه	●			●			●	●	●	●
مسرهای دوچرخه و پیاده مداری کودکانه	●	●				●	●	●		
دسترسی به کتابخانه						●				
فضاهای حلاق				●	●					
یادگیری	●				●	●				
مسکن و سکونت			●							
مشارکت و ارزش دهی به کودک	●		●					●	●	●
محیط زیست			●							
حس تعلق و تداوم			●							
محیط پایدار			●							
زندگی خانوادگی مناسب			●							
حقوق کودکانه				●						

گروه های آسیب پذیر اجتماعی.

ارائه راهکارها و پیشنهادات

برای بسترسازی حضور جوانان در مدیریت شهرها باید به موارد زیر توجه نمود: در حال‌حاضر ابتکارات زیادی برای درگیر نمودن کودکان و جوانان در اداره امور محلی، منطقه‌ای، ملی و بین المللی همراه با پارهای پیشنهادات کلیدی برای دولت‌ها در خصوص چگونگی مشارکت معنادار آنان وجود دارد. این رویکرد به ویژه برای تشخیص و ارزیابی اثربخشی برنامه‌ریزی انجام‌شده جهت حمایت از تغییر سیاست‌های دولتی و سازمانی به کار می‌رود. دولت‌ها برای مرتفع نمودن‌نیازهای اساسی شهر و تلقی

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

نمودن جوانان به عنوان‌شهروند و ثروت حیاتی جوامع خود، به توسعه و افزایش برنامه هایی که در آنهامشارکت بیشتری برای کودکان وجوانان تعریف شده باشد، نیاز دارند. به عبارت دیگر می توان راهکار های زیر را در تسهیل مشارکت کودکان موثر دانست:

۱. تدوین برنامه عملکرد کودکان و جوانان برای دولت محلی با توجه به ویژگی ها و ظرفیت های خاص آن؛

۲. نهادینه سازی فرهنگ مشارکت در اقشار مختلف جامعه و آموزش های مداوم به گروه های مختلف سنی؛

۳. با توجه به گسترش استفاده از رسانه ها و تاثیر پذیری جوامع از این رسانه ها، می توان با تشویق گروه های مختلف سنی و برنامه ریزی جهت ساخت برنامه های صوتی، تصویری، وب سایت ها و مجلات مختلف جهت معرفی نمونه های موفق مشارکت و اثرات آن همه ی افراد جامعه بویژه کودکان را هر چه بیشتر با فرهنگ مشارکت آشنا نمود؛

۴. تاسیس موسسات رسمی در راستای تحقق اهداف مشارکتی کودکان؛

۵. ایجاد ساختار حمایتی دولت محلی در تمامی سطوح بویژه دولت محلی و نظارت همه جانبه بر اجرا و حمایت از مشارکت فعال کودکان.

منابع و ماخذ

ارجمند نیا، علی اصغر (۱۳۸۰) راهبرد سازمان مشارکت یافته، مدیریت شهری، شماره ۵.

پیاژه، ژان (۱۳۷۶) تربیت به کجا ره می سپارد، ترجمه دکتر منصور و دکتر دادستان، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

دریکسل، دیوید (۱۳۸۶) ایجاد شهر های بهتر با کودکان و جوانان، ترجمه مهنوش توکلی، نشر دیبایه، تهران.

رستگار امیر (۱۳۸۷) راهنمای طراحی شهری دوستدار کودک، نمونه موردی ارتقاء کیفیت بسترهای فضایی واحدهای همسایگی تا مدرسه برای کودکان ۷ تا ۱۲ سال.

رشیدی، ناصر (۱۳۸۵) مشکلات شیوه‌های آموزش علوم انسانی در ایران، همایش بررسی مشکلات علوم انسانی. دانشگاه شیراز.

غمامی، مجید (۱۳۸۰) جایگاه شوراها در برنامه ریزی شهری، شهرداریها، سال چهارم، شماره بیست و هفت.

قاسمی، فرشید و طاهره اقلیدوس (۱۳۸۵) بررسی تاثیر درس آموزش خلاقیت در کودکان بر افزایش خلاقیت دانش اموزان، فصلنامه نوآوری های آموزشی، شماره ۱۳، سال چهارم.

قنبریان، منیر (۱۳۸۳) کودک و شهرنشینی، انتشارات سازمان شهرداریها، تهران.

کامل نیا، حامد (۱۳۸۸) دستور زبان طراحی محیط های یادگیری، نشر سبحان نور، تهران.

کامل نیا، حامد؛ حقیر، سعید (۱۳۸۸) الگوهای طراحی فضای سبز در شهر دوستدارکودک: نمونه موردی شهر دوستدار کودک بم، باغ نظر، شماره دوازده، سال ششم، پاییز و زمستان ۱۳۸۸.

کرونر، والتر (۱۳۸۵) معماری برای کودکان، ترجمه دکتر احمد خوشنویس و المیرا میر رحیمی، نشر گنج هنر، تهران.

کامل نیا و حقیر (۱۳۸۸) الگوی طراحی فضای سبز در شهر دوستدار کودک؛ باغ نظر، شماره ۱۲.

لافون، پی یرلویی رابرت (۱۳۶۹) آنچه باید درباره ریشه‌های روانی رفتار کودکان خود بدانید؛ ترجمه: محمد حسین سروری، تهران، انتشارات همگام.

لنگ، جان (۱۳۸۱) آفرینش نظریه معماری (نقش علوم رفتاری در طراحی محیط)، ترجمه: دکتر علیرضا عینی فر، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

مطلق زاده، رویا (۱۳۷۹) وسایل بازی کودکان، معاونت خدمات شهری شهرداری تهران، سازمان زیبا سازی.

Davis, A. & Jones, L. (1996) 'Children in the urban environment: An issue for the new public health agenda', Health and Place, 2:2, pp 107–113.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

Davis, A. & Jones, L. (2004) 'Environmental constraints on health: listening to children's views', Health Education Journal, 55:4, pp 363-374.
DeGregori,Alessandro,(2007), Learning environments: Redefining the discourse on school architecture, PHD dissertation in New Jersey Institute of technology, Retrieved March 12, 2007, from http:// proquest. umi. com
Egretta Sutton, Sh. & Kemp,P. (2002). Children as a partner in neighborhood place making, Journal of Environmental Psychology, 22,171-189Lorenzo Ray - Francis Mark. Seven Realms of Children Participation", University of California, Davis, U.S.A. Milano, Italy 2002
Gils .J. Van - European Networks, Children Friendly Cities Chairman ENCFC 30/10/2006
Mayor of London-Children's and Young People Units- "Making London Better for All Children and Young People"- 2003 -available on: www.london.gov.uk

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-19]